

DESPRE UN TIP SPECIFIC DE OBIECTE DE REPREZENTARE (câteva reflecții privind obiectele sociale sensibile)

CONCERNING A SPECIFIC OBJECTS OF REPRESENTATIONS (some reflections about social sensitive objects)

Natalia COJOCARU, ORCID: 0000-0001-8885-3865
Universitatea de Stat din Moldova

CZU: 316.6

e-mail: natalia.cojocaru@usm.md

Un obiect social poate să devină un „*obiect de reprezentare*” (OR) – un obiect al cunoașterii sociale, derivat din experiența directă sau indirectă a grupului, având profunde implicații sociale și identitare. Apariția unui OR generează luări de poziție care pot fi contradictorii, antrenând conflicte și dezechilibre sociale. Orice OR, constată Kalamalikis și Apostolidis [3], conține anumite „zone de tensiune”, cu alte cuvinte, fiecare OR implică și anumite conținuturi conflictuale. Autorii disting trei astfel de „zone de tensiune”: a) specificul OR la nivel social, cultural și individual; b) natura reprezentării sociale (RS), analizată ca *proces* și ca *produs* ce implică conținuturi multiple (realități „plurale”) și c) perspectiva metodologică de abordare a obiectului social. În acord cu acești autori, vom sublinia că, în funcție de OR studiat, identificarea acestor „zone de tensiune” permite o mai bună înțelegere a contextului în care se elaborează semnificațiile și practicile legate de obiect. Aceste semnificații și practici aferente obiectului social pot fi consensuale, variate sau polarizate, fiind exprimate în raport cu cei care sunt implicați în procesul de ancorare, comunicare și negociere a înțeleșurilor, fiind, totodată, expresia contextului istoric, sociocultural și grupal [3].

Un OR poate deveni un „*obiect sensibil*”. Acest fapt decurge din felul în care este abordat în mediul academic, de modul în care este comunicat în societate sau în grupuri sociale specifice și de dinamica relațiilor intergrupuri. *Obiecte sensibile* sunt obiecte sociale de importanță colectivă, cu o puternică miză identitară și simbolică, ce au la bază antagonisme intergrupuri, fiind percepute drept semnificative pentru un grup social și amenințătoare pentru alte grupuri sociale, iar în RS a acestora putem identifica aspecte contranormative, „zone de tensiune” și contradicții [1].

Cum obiectele sociale devin *obiecte sensibile* și, respectiv, cum OR devin *obiecte sensibile*? Mai exact, care sunt acele condiții socioideologice și contextuale care le fac să devină astfel în imaginarul colectiv? Instituțiile cu recunoaștere socială și autoritate (instituțiile religioase, politice, medicale sau științifice etc.) contribuie la legitimarea unor puncte de vedere, a unor credințe sau opinii socialmente acceptabile și, în consecință, exprimabile [2]. Când opiniile și credințele sunt legitimate de instituții sociale, ele vor fi exprimate deschis, în caz contrar, vor fi reduse la tăcere, mai cu seamă atunci când există riscul unor sancțiuni sociale. Caracterul sensibil este determinat și de natura relațiilor

intergrupuri, de categoriile normative și contranormative ale comportamentelor sociale, de modele de conduită și de atitudine care sunt agreate sau care ar putea fi dezaprobatate de societate [5]. Cele sancționate de societate, dar acceptate totuși de grupul social, vor fi *mascate* într-un registru public. În acest sens, Vala [6] argumentează cum presiunile normative antirasism de după cel de-al doilea război mondial au determinat transformări în conținutul RS a rasismului; Liu *et al.* [4] arată cum controlul exagerat exercitat de către stat asupra sistemului educațional și mass media blochează expunerea unor viziuni alternative despre istorie, implicit, emergența unor RS polemice; la fel, Guimelli *et al.* constată că aflarea verdictului judiciar în procesul intentat ziarului „Charlie Hebdo” a determinat modificări în raport cu anumite credințe contranormative din conținutul RS a comunității musulmane [2]. Odată ce anumite credințe dobândesc un nivel de legitimitate, strategiile de mascare la care recurg de obicei subiecții pentru a le camufla nu mai sunt necesare.

Obiectele sensibile pot fi determinate și de anumite controverse din trecut care nu au fost rezolvate, generând subiecte sensibile pentru generațiile ce urmează. În acest caz, ele nu sunt direct legate, la nivelul cunoașterii sau practicilor sociale, de membrii unui grup în prezent, dar au legătură cu trecutul ingroup-ului, cu acțiunile sau practicile sociale întreprinse în trecut și care sunt transmise generațiilor ulterioare (de ex., studiile atestă că vina pentru acțiunile negative ale ingroup-ului din trecut este trăită mai intens de generațiile ulterioare, decât de cei care au participat la acele acțiuni). *Obiecte sensibile* pot deveni și evenimentele istorice considerate „rușinoase”. Delouée [*apud* 7] prezintă un exemplu în acest sens: înfrângerea de la Sedan – acest episod din istoria Franței a antrenat o explozie a rușinii publice, numele de „Sedan” având și rolul de *nexus*, generând o încărcătură emoțională intensă și o respingere puternică.

În timp, discursul despre OR *sensibile* poate să se transforme într-un subiect tabuizat din cauza percepției incapacității de a-l influența pe *Celălalt* în cadrul dezbaterilor publice; poate trece într-un registru al temelor „trecute sub tăcere”, despre care nu se discută, cel puțin nu în cadrul unor dezbateri publice (urmare a unei perioade prelungite de incapacitate de a elabora consensul social). Fiind supuse autocenzurii în diverse interacțiuni sociale, deseori rămân *absente* în încercarea de a le decodifica, fiind caracterizate prin percepții nedefinite, discursuri contradictorii și dificultăți de structurare a unor RS în imaginarul colectiv. Problema cu care se confruntă cercetătorii care investighează reprezentarea acestor obiecte ar fi: este sau nu prezentă o RS în acest caz?

Putem evidenția două *categorii de obiecte sensibile*: obiecte „sensibile” de reprezentare și obiecte de reprezentare „sensibile” [1]. În primul caz, obiectul social, deși declanșează un proces reprezentational, datorită caracterului extrem de sensibil încă din perioada de germene a unei RS, rămâne un obiect totuși slab definit la nivel reprezentational. În cel de-al doilea caz, OR devine sensibil în timp, prin confruntarea cu o reprezentare negată sau contestată a *Celuiilalt* sau ca urmare a unor restructurări cognitive (de ex., RS despre diverse evenimente istorice din perioada sovietică) sau a unor presiuni sociale. Prin urmare, primul este dificil de a fi *reprezentat* în imaginarul colectiv, iar cel de-al doilea, de a fi *re-prezentat* într-un context intergrupuri.

Deși semnificațiile contradictorii din conținutul unei RS pot coexista, fără a se exclude unele pe altele, am adăuga aici că aceste semnificații coexistă, fără a se exclude, atât timp cât nu sunt exprimate/expuse într-un cadru intergrupuri marcat de discursuri polemice [cf. 1]. În cazul *obiectelor sensibile*, a recunoaște discursul unui grup (implicit, RS a acestuia) înseamnă a-l nega automat pe cel al unui alt grup. Ele nu se completează, nu sunt complementare, ci se opun *conflictualicește* unul față de celălalt. Această contrapunere a discursurilor și imposibilitatea de a le apropia *electrizează*, interacțiunile sociale. Discursul legat de *obiecte sensibile* nu poate fi *expus* decât prin crearea unei relații conflictuale cu *Celălalt*, de aceea, deseori cadrul de exprimare al discursului este restrâns la cel al ingroup-ului. Doar în cadrul ingroup-ului, unde pare să existe o împărțire consensuală, o cunoaștere profundă și trăită, discursul poate fi *expus* nestingherit, fără tensionarea relațiilor cu *Celuilalt*. În afara acestui cadru grupal, discursul, implicit, conflictul ce derivă în consecință, se află mai curând într-o stare latentă, „nespusă”, ne-exteriorizată. OR sensibile, fiind obiecte sociale care intră în decalaj cu o realitate mai puțin satisfăcătoare, iau forma unor RS polemice pentru diverși actori sociali, generând situații conflictuale, derivate din caracterul contradictoriu al discursurilor și plasează grupurile sociale, dar, uneori, și pe cele academice, în opoziții aparent ireconciliabile.

Referințe:

1. COJOCARU, N. *Obiecte sensibile, reprezentări polemice și relații intergrupuri. Conceptualizări teoretico-metodologice și ilustrări empirice*. Chișinău: „Primex-Com”, 2018.
2. GUIMELLI, C. Normativitate, reprezentări sociale și strategii de mascare. În: M.-L. ROUQUETTE (coord.) *Gândirea socială. Perspective fundamentale și cercetări aplicate*. Iași: Polirom, 2009/2010, pp. 173-192.
3. KALAMPALIKIS, N. and APOSTOLIDIS, T. Challenges for social representations theory: the socio-genetic perspective. In: S. Papastamou (Ed.). *Moscovici's work. Legacy and perspective*. Montpellier: Éditions de la Méditerranée, 2021.
4. LIU, J. *et al.* Social representation of history in Malaysia and Singapore: on the relationship between national and ethnic identity. In: *Asian Journal of Social Psychology*, 2002, 5, pp. 5-20.
5. STAERKLÉ, C. The true citizen: social order and intergroup antagonisms in political lay thinking. In: *Papers on Social Representations*, 2013, vol. 22, pp. 1.1-1.21.
6. VALA, J. Racisms: Social representations, racial prejudice and normative pressures. In: *Papers on Social Representations*, 2013, vol. 22, pp. 6.1-6.29.
7. WOLTER, R.P. Obiecte cu valență afectivă puternică: noțiunea de *nexus*. În: M.-L. ROUQUETTE (coord.). *Gândirea socială*. Iași: Polirom, 2009/2010, pp. 51-86.